

УДК 811.161.2:81'42

DOI 10.31652/2521-1307-2023-37-77-83

МОВНО-ЕСТЕТИЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ОБРАЗУ *СОНЦЕ* В ПОЕЗІЇ ЄВГЕНА МАЛАНЮКА

Ірина Гоцинець

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Україна, м. Дрогобич, вул. І. Франка, 24

e-mail: hotsynets@ukr.net

ORCID: 0000-0002-8201-2712

У статті здійснено функціонально-семантичний аналіз образних структур із назвою небесного світила «сонце», які зафіксовані в поетичних текстах Є. Маланюка і є компонентами його індивідуальної картини світу. Виявлено й схарактеризовано актуальні для ідіостилю автора асоціативно-образні зв'язки названої номінації, простежено механізми її лінгвоестетизації в тропейчних структурах – епітетних, метафоричних, порівняльних. Ці структури диференційовано за змістотвірними й експресивно-виражальними параметрами. Відзначено активне індивідуально-авторське оновлення асоціативно-образних зв'язків аналізованої номінації «сонце» в поетичних текстах Є. Маланюка.

Указано, що перспектива дослідження пов'язана з потребою поглибленого вивчення семантико-асоціативного потенціалу номінації «сонце» і – ширше – назв небесних світил у поетичних текстах та встановлення закономірностей їхнього контекстного образно-естетичного й експресивного розвитку в ідіостилях українських авторів.

Ключові слова: мовотворчість Є. Маланюка, поетичний словник, мовна картина світу, номінація сонце, образ, метафора, епітет, мовно-естетичний знак національної культури.

LINGUISTIC AND AESTHETIC REPRESENTATION OF THE IMAGE OF *THE SUN* IN THE POETRY OF YEUVHEN MALANYUK

Iryna Hotsynets'

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

Ivan Franko St., 24, Drohobych, Ukraine

e-mail: hotsynets@ukr.net

ORCID: 0000-0002-8201-2712

Introduction. *The research deals with the functional and semantic analysis of figurative structures with the name of the celestial body the sun, which are recorded in the poetic texts of Yevhen Malaniuk and are components of his individual picture of the world.*

The purpose of the article is to trace the peculiarities of linguistic and aesthetic representation of images of celestial bodies in the language of Yevhen Malaniuk.

The article uses the **methods** of lexical-semantic, component and contextual analysis, the method of of textual identification, as well as functional-stylistic and interpretive-textual analysis.

Results. *The associative and figurative connections of the nomination, which are relevant for the author's idiosyncrasy, are identified and characterized, the mechanisms of its linguistic aestheticization in tropic structures – epithetical, metaphorical, comparative – are traced. These structures are differentiated according to their content and expressive and expressive parameters. The active individual-authorial renewal of the associative-figurative relations of the analyzed nomination **sun** in the poetic texts of Yevhen Malaniuk is noted.*

Conclusions *of the study and prospects for further research in this area. The recorded and analyzed figurative structures with the name of the celestial body sun confirm the stylistic status of this nomination as an important component of Yevhen Malaniuk's individual linguistic and poetic picture of the world.*

The analysis of the tropic development of the image of the sun gives grounds to assert the tangible influence of European modernism (in particular, expressionism) on the formation of the author's figurative and aesthetic system, as well as the continuity of the traditions of national literature. It is important that the reliance on semantic and structural prototypes established in the national literature in the poetry of Yevhen Malaniuk is organically combined with the search for innovative, individually authorial means of verbalizing thought. It is indicated that the prospect of the study is connected with the need for an in-depth study of the semantic and associative potential of the sun nomination and, more broadly, the names of celestial bodies in poetic texts and the establishment of regularities of their contextual figurative, aesthetic and expressive development in the idiosyncrasies of Ukrainian authors.

It is indicated that the prospect of the study is connected with the need for an in-depth study of the semantic and associative potential of the sun nomination and, more broadly, the names of celestial bodies in poetic texts and the establishment of regularities of their contextual figurative, aesthetic and expressive development in the idiosyncrasies of Ukrainian authors.

Keywords: *Yevhen Malaniuk's language creation, poetic lexis, linguistic picture of the world, nomination **sun**, image, metaphor, epithet, linguistic and aesthetic sign of national culture.*

Постановка проблеми. В українській художньомовній картині світу небесні світила *сонце, місяць, зорі* – це традиційні об'єкти метафоризації. Як елементи природи, що безпосередньо пов'язані із життям та побутом людини (наприклад, є маркерами часовідліку), вони споконвіку були в центрі людського пізнання, їхній культ відбито вже в давньому міфопоетичному світогляді. Художні тексти вивільнюють глибинний зміст таких архетипних образів в естетичній формі і відповідно до специфіки тієї чи тієї лінгвокультури. Зокрема, «обшир української літератури створює надійний ґрунт для моделювання мовної картини світу, яка, видозмінюючись відповідно до часових вимірів літературно-писемної практики, виявляє найвиразніші ознаки національного мовомислення, специфіку творення словесних образів» [1, с. 4]. З урахуванням цього можна стверджувати, що в індивідуальній поетичній практиці Є. Маланюка образи небесних світил *сонце, місяць, зорі* актуалізуються як мовно-естетичні знаки національної культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тяглість багатовікової традиції художнього освоєння назв небесних світил *сонце, місяць, зорі* умотивовує неослабність лінгвістичної уваги до семантико-структурних моделей їх образної репрезентації в мовотворчості українських письменників. В українській стилістиці тексту відповідні проблеми висвітлено достатньо результативно (С. Я. Єрмоленко, Л. О. Ставицька, Л. О. Пустовіт, Л. В. Кравець, О. О. Маленко, Г. М. Сюта, О. М. Строкаль, В. І. Черевченко та ін.), проте вони все-таки залишаються одним із пріоритетних напрямів вивчення

поетичного словника. Важливо, однак, наголосити, що зазвичай опрацювання зазначених образів відбувається в лексико-фразеологічному, функціонально-семантичному, лінгвокультурологічному аспектах на матеріалі текстів певного часового зрізу чи естетичної платформи. Натомість ідіостильова репрезентація поки що недостатня – це увиразнює потребу поглибленого вивчення назв небесних світил одиниць індивідуальних поетичних словників.

У проєкції на ідіостиль Євгена Маланюка варто відзначити монографічне дослідження О. М. Тищенко [11], у якому здійснено формально-граматичний та лексико-семантичний аналіз метафоричних структур у поезії автора. Застосувавши методику виділення наскрізних базових та інтродуктивних образів, дослідниця докладно схарактеризувала антропоніми та топоніми, метафори-антропоморфізми, кольороназви, часоназви, назви об'єктів біосфери, компоненти концептосфери соціальних та психічних явищ. До ключових інтродуктивних у праці зараховано образи *Батьківщина, смерть, доля, вічність, поет, час, людина*. Водночас аналіз образу *сонце* потребує удокладнення.

Мета статті – простежити особливості мовно-естетичної репрезентації образів небесних світил у мовотворчості Є. Маланюка, який в історію української словесності увійшов як «співець Степової Еллади» та «імператор залізних строф».

Виклад основного матеріалу дослідження. Мовно-естетичний розвиток назви небесного світила *сонце* в поетичній мові Євгена Маланюка відбувається не тільки з опертям на усталені в національній словесності семантико-структурні прототипи, а й засвідчує пошуки новаторських мовно-естетичних моделей. Цю особливість важливо враховувати з огляду на специфіку історично-культурних та соціополітичних умов, у яких відбувалося становлення ідіостилу поета. Зокрема, знаковою для розуміння естетики його поетичної мови є одночасна орієнтація на здобутки європейського та синхронного йому українського літературного модернізму (наприклад, із українськими неокласиками його споріднювала увага до національної історії), а також глибока закоріненість у національній поетиці (із нею корелює активність уживання мовно-естетичних знаків національної культури).

Об'єктивно умотивований зв'язок *сонце – літо* показово вербалізований у складному асоціативно-образному комплексі, компонентом якого є сурядне сполучення обох названих ключових лексем: *Пам'ятаєш, як певно, як владно / Ти вела лабіринтом любові, / Ариадно моя, Ариадно, / Сонця й літа нестримана повинь* (4, с. 449). Інтенсифікацію кількісної ознаки 'дуже багато' забезпечує образ *повинь* («2. перен. Велика кількість, надмір чогонбудь» [СУМ VI, с. 673]), увиразнений епітетом *нестримана*. Тобто в індивідуальній інтерпретації автора розглядувана астральна номінація «переживає процес естетичного осмислення [...] і постає перед читачем водночас у конкретних, чуттєвих образах-картинах» [1, с. 248].

Базова пейзажна семантика стає основою для оформлення образів на ґрунті метафорично-когнітивних механізмів антропоморфізації. Їх засвідчують, наприклад, предикативні метафори *сонце пестить, сонце витирає сльози, сонце співає* тощо: Пор.: *Знов знаю – сонце сльози витре, / Весна покличе вдалечінь. / Чому ж рида бандура вітру?* (4, с. 105); *Сонце пестить палке. / Гір простерлось рамено. / Іква тихо співає під соняшний сміх* (4, с. 286); *Співає сонце: «Слава в вишніх!» / Весняний день в теплі умлів* (4, с. 105).

Зафіксований в останній ілюстрації об'єктивно зумовлений семантичний зв'язок «сонце – тепло» оказіонально розвинутий у віршовому фрагменті *Тремтить в розплавах сонця обрії. / Курять шляхи – недобрый знак* (4, с. 68). Ключова для нього генітивна метафора постала як контекстуальне зрощення номінації *сонце* та віддієслівного іменника

розплава (пор. *розплавляти* – «нагріваючи (метал, скло і т. ін.) до високої температури, перетворювати їх у рідину, доводити до рідкого стану» [СУМ VIII, С. 766]).

Асоціативне поглиблення цього образу в авторській мовно-поетичній свідомості Є. Маланюка зумовлює стилістичні проєкції на просторову номінацію *небо*, пор.: *Листопад утопив краєвиди / У розтоплену золотом синь* (4, с. 611). Прикметною для цієї розгорнутої метафори є також перифрастична заміна номінації *сонце* (як джерела тепла) колірною маркованим поетонімом *золото*. Таке перенесення відбувається на основі естетизації змістомодельовальних сем 'блиск', 'сяйво'.

Як слушно зауважила С. Я. Єрмоленко, «тривалість функціонування слова в мові, в різних комунікативних ситуаціях спричиняється до виникнення переносних, образних значень, утворення стійких фразеологічних сполук, формування символів» [2, с. 247]. Зокрема, в інтерпретації Є. Маланюка стерту образність традиційних метафоричних описів *сонця* результативно відсвіжує його аналогізація з реалією *мед*. Відповідна аналогізація відбувається на ґрунті естетизації ознак 'солодкий', 'приємний', 'золотисто-прозорий', 'тягучий'. Показовий із цього погляду фрагмент твору «Варязька балада»: *Гарячий день розлив пекуче злото / І сам втопивсь у сонячній меду, / Й крізь спокій цей єдина лється нота – / Блаженних бджіл в вишневому саду* (4, с. 140).

Поєднання поетонімів *сонце* та *мед* у поетичних текстах Є. Маланюка відбувається в різних семантико-граматичних моделях – епітетній (*сонячний мед*), генітивно-метафоричній (*мед сонця*), предикативно-метафоричній (*сонце лє вогненний мед*), перифрастично-номінативній (*золотий полудневий мед*). Пор.: *О, моя Степова Еллада [...] А мені ти – блакитним мітом / В золотім полудневім меду* (4, с. 137); *Сонце лє вогненний мед – / Злотом спалено уста, / Легіт непомітно дме – / Хвилями ідуть жита [...] / Сонце, сонце, вдаль і ввись / Синю браму відчини!* (4, с. 274); *Ще сяє іонійська синь густа / Від меду й мірри сонця...* (4, с. 319).

Л. В. Кравець стверджує, що розглянутий асоціативно-метафоричний зв'язок *сонце – мед* має міфологічне підґрунтя, проте «міф висвітлює не ті властивості меду, які профілює метафорична конструкція в українській поезії. У міфі йдеться про народження життя, а в поетичній метафорі на першому плані тактильні та візуальні характеристики сонячного світла» [3, с. 275–276]. Простежуючи відповідну традицію в українській поезії ХХ століття, дослідниця зараховує Є. Маланюка до авторів, які найчастіше аналогізували *сонце* з *медом* (також – В. Свідзінський, В. Сосюра, А. Малишко, Л. Костенко, І. Калинець) [3, с. 275].

Віддалений зв'язок з образом *мед* у значенні «легкий хмільний напій» [СУМ IV, с. 662] прочитуємо в складних метафоричних комплексах, компонентами яких є назва небесного світила *сонце* та носії семи 'алкоголь' (передусім епітетна характеристика *п'яний*), пор.: *О, сонцем п'яна кров* (4, с. 402); *День хилиться від сонця п'яний* (4, с. 528).

Зафіксовано також звукоасоціативну кореляцію *сонце – серце*: *сонцем серце напува* (4, с. 183). Г. М. Сjuta умотивовує стереотипність такого паронімічного зближення, мотивованого звуковим образом слова і наводить переконливі підтвердження паралельних співвіднесенень, спостережених в ідіостіях і материкових, і діаспорних авторів: *Витьохкує соловейко – / Сонце йому по серце* (І. Драч); *Дзижчать на зливи глицях/ сонця і серця дитинства* (Б. Рубчак) та ін. [9, с. 83].

У поетичних текстах Є. Маланюка серед метафор із ключовим образом *сонце* зафіксовано також безпосередні рефлексії давнього міфопоетичного світогляду, а «передумовами виникнення таких метафор були вірування давніх слов'ян, їх поклоніння Сонцю, як Богу» [3, с. 270]. Наприклад, частина таких метафор виразно апелюють до

язичницького культу сонця: *о Сонце, отче злої тварі, / даремна кров твої офір / Перуновій прадавній ярі!* (4, с. 35). Додатковим знаковим маркером, який підтверджує концепцію й естетику сонцепоклонства, може слугувати, зокрема, написання номінації *сонце* з великої літери.

Метафоризація сонячних променів у поезії Є. Маланюка відбувається в руслі літературної традиції, зокрема, романтичної та неоромантичної. Тому в межах образно-естетичного моделювання опозиції *світло – темрява* актуалізується метафорична ідентифікація *промені – меч, стріли, зброя* проти темряви, ночі тощо. Метафоричні перенесення цього типу О. О. Тараненко зараховує до типологічного різновиду метафор, які постають на ґрунті «зовнішньої подібності різних об'єктів – за формою і взагалі виглядом» [10, с. 351]. Пор.: *Прозорий ранок перетне мечем, / Сліпучі стріли влучать серце ночі, / Зазолотіють щогли, реї, хвилі, / І крізь туман просяє світ прекрасний* (4, с. 447); *Аж поки сонця золота стріла / Не задзвеніла й не протяла душу* (4, с. 51); *День імлістий був. Лиш сонце плямами / Обсипало сизу далечинь, / Криючи за голубими брамами / Променисті золоті мечі* (4, с. 392). Зорові асоціації за кольором / блиском (епітети *золотий, сліпучий, променистий*), за формою (прямі сонячні промені, які вибиваються з-за хмар, нагадують мечі) умотивовують названий вище напрямок декодування.

Художня універсалізація міфологічного мотиву боротьби *сонця* з *темрявою*, протиставлення *світло – темрява* зумовлює увиразнену урочистість поетичного висловлення і водночас героїзацію центрального образу: *Там розбуджену душу ніхто і ніщо не розлучить / З вічним сонцем Еллади, звитяжцем скитійської мли* (4, с. 327). Глорифікаційна метафора *сонце – звитяжець мли* своєрідно кульмінує міфопоетичне значення сонця як символу добра, життя, гармонії, що бере гору над *млою* – символом зла, хаосу, руйнації, загрози, страху.

Багатоступеневу функціонально-семантичну структуру образу *сонце* зумовлює його контекстуальне семантичне зближення з образом *граната*: *Західне сонце вдарило в лісок, / Мов золота граната. І на схилі, / Де заіскривсь протоптаний пісок, / Штаб Запорожців заживав дозвілля* (4, с. 393).

Щодо розглядуваного фрагмента поезії Є. Маланюка впадає в око, з одного боку, виразна суголосність інтерпретації образу *сонце* з фольклорною традицією (зокрема, виявляється в паралелізації «поведінки» небесних явищ із життям людини), а з іншого боку – незаперечне оновлення традиції художнього мововираження. До таких новаторських явищ належить передусім проєктування образу *сонце* в тематичну площину «війна», що його засвідчує порівняльний батально маркований образ *сонце вдарило, мов золота граната*. Стилістичну доцільність такого метафорично-контекстуального співвіднесення контекстуально підтримує тональність опису війни за українську державу початку ХХ століття.

Стилістичну доцільність відзначаємо також щодо аналогізації *сонця, сонячного світла* з гарматним пострілом. Емоційно-експресивна насиченість відповідного образу пов'язана з ампліфікованою (нагромадженою за рахунок оприявлення в різних компонентах контексту) актуалізацією сем 'інтенсивність', 'раптовість', 'лють' тощо. Пор.: *Вбоге плем'я, загрузле у прілі і цвілі століть, / Надималося, пнулось... І променем вдарила мить, / І розлючене сонце гарматним ось вибухло гнівом, / Несучи полум'яну загладу оселям і нивам* (4, с. 562).

У розглядуваному й щільно метафоризованому поетичному мінітексті Є. Маланюка диференціюємо кілька рівнів асоціативно-семантичного ускладнення. Передусім це згорнута порівняльна конструкція *розлучене сонце гарматним ось вибухло гнівом* із двома опорними

лексичними компонентами, які граматично пов'язані з номінацією *сонце*, – це епітет *розлючене* та предикат *вибухло*. Загальна психоемоційна основа цієї метафори – уявлення про неконтрольованість, раптовість, усеохопність емоції гніву, що в узусі вербалізується фразеологізмом *вибухнути гнівом* – «раптово розсердившись, нестримно виявляти свій гнів» [СУМ I, с. 358]. Пор. також звичну для української мовної практики характеристику такого збудженого емоційного стану дієсловом *спалахувати* («раптово проймається якимсь сильним почуттям; сильно збуджуватися, дратуватися, гніватися (про людину). // Сильно розсердитися; скипіти» [СУМ IX, с. 485]). Руйнівну силу емоції увиразнює обставина *несучи полум'яну загладу оселям і нивам*.

В індивідуальній художній картині світу Є. Маланюка істотного семантично-оцінного переосмислення зазнає метафора міфопоетичного походження *сонце – око*, пор.: *Наляте кров'ю / Більмо сліпого сонця визирає, / Мов лютий звір вже змученого зла* (4, с. 536). Критично-негативну налаштованість автора ілюструє інвективний образ із субституцією соматизму *око* на негативно-оцінну номінацію *більмо*, у семантичній структурі якого є компонент 'сліпота' («Білувата пляма на роговій оболонці ока, яка спричиняється до сліпоти» [СУМ I, с. 186]). Отже, спостерігаємо дублювання ознаки «сліпота», вербалізованої також в епітетній сполуці *сліпе сонце*. Загальне негативне забарвлення контексту максимально інтенсифікує розгорнуте порівняння з компонентами *зло, лютий звір, змучений*.

Прикметно, що розглядувана ознака імплікована також в одному з поетичних текстів, який прямо апелює до давньогрецького міфу про циклопа: *День – одноокий циклоп – пражить пісок золотий* (4, с. 492).

Унаслідок метафоричного динамізму з'являється похідний епітетний образ *сонцеокий день*, пор.: *І сонцеокий день кризь дим далечини / Блакитним леготом і пестить, і голубить* (4, с. 131).

Крім розглянутого вище колірного означення *золотий*, епітетну парадигму денотата *сонце* наповнюють також позитивно-оцінні та негативно-оцінні художні характеристики: *Рідне сонце славу в вишніх / співа полишеним степам* (4, с. 105); *Сонце пестить палке. / Гір простерлось рамено* (4, с. 286); *А ми горим, з її житами разом, / В нещаднім сонці, в просторах огню / За всю Вкраїну – пурпуром образи – / Не в захід, ні! а в схід новому дню* (4, с. 71). Їхню контекстну прагматику детермінує загальний лірично-психологічний зміст творів.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок у визначеному напрямі. Зафіксовані й проаналізовані образні структури з назвою небесного світила *сонце* підтверджують стилістичний статус цієї номінації як важливого компонента індивідуальної мовно-поетичної картини світу Євгена Маланюка.

Здійснений розгляд тропеїчної розбудови образу *сонце* дає підстави стверджувати відчутність впливу європейського модернізму (зокрема експресіонізму) на формування образно-естетичної системи автора, а також продовжуваність традицій національної словесності. Важливо, що опертя на усталені в національній словесності семантико-структурні прототипи в поезії Є. Маланюка органічно поєднується з пошуками новаторських, індивідуально-авторських засобів вербалізації думки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Єрмоленко С. Я. Мовно-естетичні знаки культури. Київ, 2009. 350 с.

2. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності (Стилістика та культура мови). Київ, 1999. 431 с.
3. Кравець Л. В. Динаміка метафори в українській поезії ХХ ст. Київ, 2012. 416 с.
4. Маланюк Є. Поезії. Львів, 1992. 686 с.
5. Маленко О. О. Лексико-семантична група «небо» в українській поезії. Харків, 1996.
6. Словник української мови: в 11 томах. Київ, 1970 – 1980.
7. Ставицька Л. О. Естетика слова в українській поезії 10-30 рр. ХХ ст. Київ, 2000. 154 с.
8. Сюта Г. М. Лінгвосвіт поезії авторів Нью-Йоркської групи. Київ, 2010. 160 с.
9. Сюта Г. М. Фоностилістична норма в українській поетичній мові другої половини ХХ століття. *Мовознавство*. 2012. №3. С. 80–87.
10. Тараненко О. О. Метафора. Українська мова: Енциклопедія. Київ, 2000. С. 307–309.
11. Тищенко О. М. Метафора Євгена Маланюка (семантико-функціональний аспект). Київ, 2004. 142 с.

REFERENCES

1. Yermolenko S. Ya. *Movno-estetychni znaky kultury*. Kyiv, 2009. 350 s.
2. Yermolenko S. Ya. *Narysy z ukrainskoi slovesnosti (Stylistyka ta kultura movy)*. Kyiv, 1999. 431 s.
3. Kravets L. V. *Dynamika metafory v ukrainskii poezii KhKh st.* Kyiv, 2012. 416 s.
4. Malaniuk Ye. *Poezii*. Lviv, 1992. 686 s.
5. Malenko O. O. *Leksyko-semantychna hrupa «nebo» v ukrainskii poezii*. Kharkiv, 1996.
6. *Slovyk ukrainskoi movy: v 11 tomakh*. Kyiv, 1970 – 1980.
7. Stavyska L. O. *Estetyka slova v ukrainskii poezii 10-30 rr. KhKh st.* Kyiv, 2000. 154 s.
8. Siuta H. M. *Linhvosvit poezii avtoriv Niu-Yorkskoi hrupy*. Kyiv, 2010. 160 s.
9. Siuta H. M. *Fonostylistychna norma v ukrainskii poetychnii movi druhoi polovyny XX stolittia*. *Movoznavstvo*. 2012. №3. s. 80 – 87.
10. Taranenko O. O. *Metafora. Ukrainska mova: Entsyklopediia*. Kyiv, 2007. S. 350 – 353.
11. Tyshchenko O. M. *Metafora Yevhena Malaniuka (semantyko-funktsionalnyi aspekt)*. Kyiv, 2004. 142 s.

Гоцинець Ірина Львівна, кандидат філологічних наук, доцент, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (Україна).

Hotsynets Iryna, PhD Philology, Associate Professor, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine).

Стаття надійшла: 01.11.2023

Статтю прийнято до друку: 08.11.2023